

Кадырова Т.К.

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА МУГАЛИМ АДИСТЕРДИ САПАТТУУ
ДАЯРДООНУН ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖАНА ЧЕЧҮҮНҮН ЖОЛДОРУ**

Кадырова Т.К.

**ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ КАЧЕСТВЕННЫХ КАДРОВ В ВУЗАХ И ПУТИ ИХ
РЕШЕНИЯ**

T.K. Kadyrova

**THE PROBLEMS OF TRAINING THE YOUNG TEACHER STAFF IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS AND THEIR WAYS OF SOLVING**

УДК: 371.134

Мугалимдик кесиптин коомдук маанисине, анын ролуна аныктама берилди. Жогорку окуу жайларда учурдун талабына ылайык жаш адистерди даярдоонун мазмуну жана милдеттери чагылдырылды. Студенттердин кесиптик сапаттарына коюлган талаптар, окутуучу процессин уюштуруунун мүнөзү каралган.

Негизги сөздөр: *модернизациалоо процесстери, компетеннттүүлүктү калыптандыруу, өзүн-өзү аныктоо, инсандык ресурстар, кесиптик ишмердүүлүк, руханий насаатчы, адамзаттык баалуулуктар, гумандаштыруу принциптери, өнүктүрүүчү окутуу, кесиптик приоритет.*

Дается определение на общественную значимость и роль профессии учителя. Отражены сущность и задачи подготовки молодых учителей в современных условиях ВУЗа. Дана характеристика организации учебного процесса и профессиональных требований студентам.

Ключевые слова: *процессы модернизации, формирование компетентности, самоопределение, саморазвитие, личностные ресурсы, профессиональная деятельность, духовный наставник, общечеловеческие ценности, профессиональный приоритет.*

This article deals with the importance and role of the teacher in the society. The content and tasks of young teacher preparation are reflected at modern education institutions. The character of the teaching proven and the professions requirements of the quality of student's pre education are listed in the scientific paper.

Key words : *the processes of modernization, building competence, self- definition, self- development, personal resources, professional activities, spirit monitor, human values, principles of humanization teaching developments, professional priority.*

Тез темп менен карама-каршылыктуу мүнөздү өзгөрүп, өнүгүп жаткан коом учурдагы адистердин инсанына, анын интеллектуалдык өнүгүүсүнө жана кесиптик сапаттарына катуу талаптарды коюп жатат. Коомдук бардык тармактарда маалыматтык, технологиялык, техникалык жана экономикалык жаңылануулар, билим берүүнүн бирдиктүү мейкиндигинин түзүлүшү, билим алуу эркиндиги жана инсандардын жоопкерчилигинин өзгөргөндүгү ийгиликтерди гана жаратпастан, аны менен биргеликте чечүүчү проблемаларды пайда кылды. Бирок бул глобалдуу факторлор гана билим берүү системасынын социалдык таламын аткаруусуна таасирин тийгизбейт. Негизгиси болуп дагы эле ички факторлор, шарттар чечүүчү орунда турат.

Бүгүнкү күндө мамлекетти алдыга жылдыруучу күч - билим берүүдө экендиги ачык айкын көрүнүп жатат. Коомдун приоритеттүү милдеттерин чечүүдө жогорку билим берүүнүн ролуна, анын ордуна өзгөчө көңүл бурууга туура келет. Анткени өлкөнүн эртеңки кесип ээлеринин руханий, интеллектуалдык жана этикалык жактан калыптануусунун негиздери түзүлөт. Жаш муундардын билимдүү болуусу өлкөнүн социалдык жана экономикалык проблемаларын чечүүгө, илимди, маданиятты өнүктүрүүгө, улуттук каада-салттарды сыйлоого жана мамлекетти бекемдөөгө, анын коопсуздугун камсыз кылуунун негизин түзүүчү билимди берет. Байыртадан бери эле инсанды калыптандыруучу адам – бул **мугалим** деп айтылып келе жаткан тезисти бүгүн да баса белгилейбиз.

Коомубуз мугалимдер менен сыймыктанууга укугу бар, анткени алар өлкөдөгү сапаттуу билим берүүнү камсыз кылып прогрессивдүү идеяларды, жаңыланууларды жаратып жатышат, эл катмарынын алдынкылары болуп эсептелишет.

Азыркы учурда коом тарабынан мугалимдердин кесиптик даярдыгына жана жеке инсандык сапаттарына катуу талаптарды коюп жатышат. Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында модернизацилоонун татаал процесстери жүрүүдө. Башкача айтканда жаңы типтеги билим берүүчү мекемелердин пайда болушу, автордук программалар менен иштөө, жаңы методикаларды табуу жана өздөштүрүү сыяктуу мисалдарды айтса болот. Жалпы билим берүүчү мектептер көп варианттуу окуу пландарынын негизинде өзүлөрүнүн регионуна ылайыктуу окуу пландары менен иштөөгө жана окутуу процессин уюштуруунун эркиндигине ээ болушкан. Азыркы учурда окуучулар предметтерди тандоого да мүмкүнчүлүк алышты. Орто мектептер үчүн жаңы программанын иштелип чыккандыгынын себеби окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталгандыгында. Мурунку мезгилдерде предмет боюнча терең билимге ээ кылуу максаты коюлган болсо, учурдун талабы окуучулардын алган билими ар тараптуу болуп, аны турмуштук жагдайларда колдоно алууга, креативдик ой жүгүртүүгө жетишүү маанилүү деп эсептелинет. Бул өзгөрүүлөрдүн негизги максаты - сапаттуу билим берүүгө жетишүү, билимдин практикалуулугу окутуунун инсанга

багытталгандыгы, окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүүнү максат кылгандыгы болуп эсептелет.

Жогорудагы талаптар жана өзгөрүүлөр мугалимден өзүнүн предметин гана мыкты окутпастан, башка предметтер боюнча да маалыматка ээ болуп, сабактарды интеграциялап окутууга, окуучулардын тандоо курстарын жүргүзүүнү да билүүсү зарыл.

Даярдалып жаткан жаш адистер көп маданияттуу чөйрөдө, көп улуттуу шартка ылайыкташып иштөө жөндөмдүүлүгүнө ээ болуп, тарбиялоо маселелерин чече алууга жана жаш муундар арасында терс көрүнүштөргө каршы турууга болгон көз караштарга даярдоо маанилүү. Бул айтылгандар жаңы тенденциянын талаптарынын кээ бирлери гана деп айтабыз. Педагогикалык окуу жайлар жаңы муундагы адистерди даярдоодо алдыда өтө чон милдеттердин тургандыгына баа берип, педагогикалык кадрларды кайра даярдоо, кошумча билим берүү, билимдерин өркүндөтүү жаатында максаттарды алдына коюуга тийиш.

Акыркы жылдарда педагогикалык билим берүү системасында көп өзгөрүүлөр болду.

Республикада педагогдор 12 жогорку жана 4 орто кесиптик окуу жайында даярдалат. 12 жогорку окуу жайдын төртөө гана борбордо жайгашса, калганы республиканын башка аймактарында. Бирок ар бир областта экиден окуу жай педагогдорду даярдап жатканы менен мугалимдердин жетишсиздиги жоюлбай, билимдин сапаты жогорулабай жаткандыгы маселе жаратпай койгон жок. Билим берүүнүн сапаты жогорулашы үчүн ириде мугалимдер социалдык камкордукка алынышы керек экендигин билим берүү кызматкерлеринин үчүнчү сьездинде баса белгиледи.

Азыр биздин жарандар билимдин сапатына нааразы болуп жатышат. Албетте, билимдин башатын мектеп, анын өзөгүн мугалим түзөт. Андыктан бизге жогорку билимдүү, ар тараптуу маалыматка сугарылган, чыгармачыл мугалимдер керек, бир канча жыл мурун педагогикалык факультеттерди аяктаган студенттердин 17% гана мектепке барып иштесе, азыр бул көрсөткүч 30% өстү. Бирок бул дагы аз. Бул мугалимге социалдык колдоо начар болуп жаткандыгын айгинелеп турат.

Азыркы кездерде билим сапатынын төмөндөшүнө мектеп жогорку окуу жайын күнөөлөсө, ЖОЖ мектепти күнөөлөп келет. Бирок тилекке каршы, эки тарап тең биргелешип иштөө аракетин көрбөй жаткандыгы байкалууда.

Жогорку окуу жайларда бир күндү сөзсүз «Мектеп күнүнө» арнап, студенттин бир күнүн толук мектепте өткөрүү менен, анын теориялык алган билимин практика менен айкалыштырууну жолго коюу зарыл. Билим берүүнүн жаңы стандарты түзүлгөндүгүнө байланыштуу ЖОЖдор дагы программаларын өзгөртүүгө тийиш. Себеби ЖОЖдун программасы азыркы жаңы стандартка туура келбейт.

Педагогикалык жогорку окуу жайлары мектепке чейинки, башталгыч мектептин орто мектептин атайын билим берүүнүн адистерин, ошондой эле башталгыч, атайын орто жана жогорку

педагогикалык билим берүүнү ишке ашырып келе жатат. Бирок жогорку билим берүүнүн сапаты коом талап кылган талаптан төмөн болуп жаткандыгы да байкалууда. Ошондуктан педагогикалык адистерди даярдоого жаңы дем берип, денгээлин жогорулатууга, проблемаларды чечүүгө зарылдык келип чыгууда. Адистерди даярдап чыгаруу үчүн окутуунун жана тарбиялоонун жаңы денгээлине көтөрүү учурдун талабы.

Орто мектептерде билим берүүдөгү жаңылануулар жогорку билим берүүнүн мазмунуна таасирин түздөн-түз тийгизет. Педагогикалык жаш адистерди даярдоодо студенттерди өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү аркылуу кесиптик билимди өздөштүрүүсүнө багыт берүүгө тийишпиз.

Жогорку педагогикалык билим берүүдө студенттер кесиптик билимди гана өздөштүрүшпөстөн, эң маанилүүсү өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү жана жеке инсандык ресурстарын ачууга жөндөмдүү болуусу маанилүү. Мектептин жана жогорку окуу жайлардын билим берүүдөгү негизги максаты бүтүрүүчүлөрдү турмушка даярдоо, өз алдынча жашап кетүүгө, жеке, коомдук жана кесиптик милдеттерди чечүү жөндөмдүүлүгүнө ээ кылуу. Мектептерге мугалимдерди даярдоо маселесин чечүүдө окуу жайдын мектеп менен кызматташуусу эң натыйжалуу жолдордун бири болуп эсептелет. Студенттердин мектеп ишине сүнгүп кирүүсүнө багыт берүүчү шарттар төмөнкүлөр:

- студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө аңсезимдүү мамиле жасоого тарбиялоо;

- окуп-таануу, коммуникативдүү, маалыматтык, социалдык компетенттүүлүгүн калыптандыруу жана көйгөйлөрдү чечүүгө байланышкан компетенттүүлүккө үйрөтүү;

- студенттердин өз алдынча иштерин, изилдөө иштерин жана өз билимин өркүндөтүүсүн активдештирүү.

Бул жерде белгилеп кетүүчү нерсе, маалымат доорунда өндүрүш жана жаңы билим, илимдин негизги орунда тургандыгы. Ошондуктан келечектин мугалимдерин даярдоо өзүн-өзү өнүктүрүүгө, жаңы билим алууга ар дайым умтулган, өз билимин өркүндөтүүнү максат кылган мүнөздөгү жаштарды тарбиялоо - бул социумдун өзгөрмөлүү шарттарында келечектин мугалимдерин даярдоо максатын жүзөгө ашырууда өзүн-өзү тарбиялоого жөндөмдүү, өзүн-өзү өнүктүргөн, жаңы билим алууга ар дайым умтулган мүнөздөгү жаштарды тарбиялоо керек. Алган билиминин негизинде практикалык маселелерди чече алуу, түзүлгөн жагдайлардан чыгуу жолун тапкан интеллектуалдуу адистерди калыптандыруу маанилүү. Бүгүнкү күндүн педагогу окуучуларга билим берүүчү гана эмес, алардын руханий насаатчысы. Мугалимдин кесиптик гумандуулугу анын жалпы адамзаттык баалуулуктарды алып жүрүүчү, атуулдук касиеттерди өзүнө сиңирген жана башка маданияттын формаларын чагылдыруучу инсан болуп эсептелет.

Жаңы мектепке жаңы мугалимди даярдоо кесиптик билим, көндүмдөрдү гана калыптан-

дырбастан, алардын инсандык баалуу сапаттарын ар тараптуу өнүктүрүүгө көңүл буруп, гумандуулуктун касиеттерин, дүйнөгө болгон илимий көз карашын жана жалпы, кесиптик маданиятын калыптандыруу зарыл. Бул талаптар жогорку педагогикалык билим берүүнү гумандаштыруу принциптерине жооп берет.

Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун милдеттери деп төмөнкүлөрдү белгилеп кетсе болот:

- мугалимдик кесипке даярдап жаткан студентте балдарды тарбиялоо маселесин чече алуу компетенттүүлүгүн өнүктүрүү;

- окуучулардын инсанын өнүктүрүүгө психологиялык колдоо көрсөтүүчү билим, билгичтик, көндүмдөргө үйрөтүү;

- психологиялык, педагогикалык предметтерди терең өздөштүрүүсүн камсыз кылууга жетишүү.

- студенттердин педагогикалык практикасынын мазмунун, аны уюштуруу маселелерин өркүндөтүү болуп эсептелет.

Окутуу процессин үйрөтүү гана деп түшүнбөө керек. Окутулган тема студенттин жан дүйнөсү аркылуу өтпөсө, аны ички сезим менен кабыл албаса, анын билими формалдуу жана механикалык мүнөздө болуп калат. Жогорку окуу жайда ар кандай предметтин тарбиялык мааниси болууга тийиш, өтүлгөн тема студенттин эмоциялык туюмуна таасир этип, анын андан аркы аракетине багыт бергени пайдалуу.

Азыркы учурда студенттердин дүйнөгө социомаданий көз-карашын жана гумандуулук сапаттарын калыптандыруу, алардын чыгармачыл ойлоосун өнүктүрүү, инсандык-кесиптик сапаттарын, интеллектуалдык жана этикалык негизин калыптандыруу окуу жайдын маанилүү милдеттеринин бири.

Келечектеги мугалимдерди даярдоонун сапатын жогорулатуу-жогорку билим берүүнү модернизациялоонун ядросу деп айтсак болот. Бул комплекстүү милдет азыркы учурда ар түрдүү методдорду жана каражаттарды пайдалануу менен ишке ашат. Окуу предметтери өзгөрүлүп жаткан дүйнөнү чагылдырат да, кесиптик билимдин сапаты окутулган предметтердин санына көз каранды болбойт. Б.а студенттерди келечектеги кесибине тиешелүү процесстерге катышуусун камсыз кылуу маанилүү ролду ойнойт. Келечектин мугалимдеринин жаңы сапаттарын калыптандыруу зарылдыгы маалымат технологиясынын таасири менен билимдин тез эскирип жаткандыгына байланыштуу деп эсептесе болот.

Мисалы, педагогдун нравалык сапаты кесиптик ишмердүүлүгүндө төмөнкү мазмунда чагылдырылат: жалпы маданияттык баалуулуктарды, үрп-адаттарды, атуулдукту, адамдын укуктарын жана эркиндигин сыйлоону, элдердин улуттук, диндик өзгөчөлүктөрүн толеранттуулукту жаш жеткинчектерге педагогикалык чеберчилик менен жеткирүү. Жаш мугалимдерди даярдоодо студенттердин руханий өнүгүүсүн, балдарды сүйүү, калыстык, чынчылдык, атуулдук сыяктуу идеялардын негизинде адамдык баалуу сапаттарын калыптандырууга жардам берүүчү механизмдерди иштеп чыгуу зарылдыгы турат.

Жогорку билим берүүнүн модернизациялоонун дагы бир маселеси илимде, техникада жана технологияда жасалган секирикти камсыз кылуу милдети деп түшүнүү керек.

Билим берүүнү жана модернизациялоонун ядросу болуп тажрыйба көрсөтүп жаткандай жаштардын изилдөө иштери саналат. Анын максаты - студенттердин акыл ишмердүүлүгүн жана чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү эсептелет. Изилдөө иштерине үйрөтүү деген башка ишмердүүлүктөргө үйрөтүү сыяктуу эле мүнөздө болот. Изилдөөнүн теориялык негиздери өз-алдынча иш катарында кандай аспектилерден турат?

- билим берүү процессинин жалпы денгээлин көтөрүү;

- студенттерди изилдөө иштерине үйрөтүү;

- окутуу процесси менен илимий изилдөө процессин интеграциялоо ж.б.

Бул проблеммаларды чечүү жолдору көрүнүктүү психологдор, педагогдор, дидактиктер жана усулчулардын эмгектеринде аныкталган.

Алар төмөнкүдөй жыйынтыкты, идеяларды айтышкан:

- А.Н.Леонтьев ишмердүүлүк теориясында: инсандын өнүгүүсү жана калыптануусу ишмердүүлүктө ишке ашат деген.

- П.Я.Гальперин адамдын акыл ишмердүүлүгүнүн ырааттуулугу жөнүндө: кабыл алуудан ойлонууга, ойлонуудан эске сактоого жана практикада колдонууга болот деген.

- Л.В.Занков, В.В. Давыдовдун өнүктүрүүчү окутуу теориясында тапшырмаларды татаалдаштыруу аркылуу өнүгүү ишке ашат.

- М.И.Махмутов, Т.И.Шапов теориясында проблемалык жагдай түзүп, окуучулардын интеллектуалдык татаал тапшырмаларды чечүүсү сыяктуу изилдөөлөр негиз болот.

Кесиптик билим берүүнүн жалпы денгээли төмөнкү шарттардын негизинде көтөрүлүүгө тийиш.

а) Билим берүү таануучулук мүнөздө болуп уюштурулганда, б.а. жаңы маалыматтарды өздөштүрүүсү.

б) студенттердин өндүрүштү, экономикалык кубулуштарды, жаңы техника менен технологиянын илимий негиздерин үйрөнүүсү политехникалык принципке таянып окутуу ишмердүүлүгүн уюштурууда.

в) Окутуу жараянын этап-этабы менен системалуу жүргүзүүдө: түшүнүккө киришүү, билимди бекемдөө жана калыптандыруу, тапшырмаларды практика жүзүндө жалпылоо менен аны турмушта колдоно алууга, жаңылыктарды, ачылыштарды табууга көнүктүрүү кесиптик билимдин сапатына жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Жыйынтыктап айтканда, мугалим адистерди учурдун талабына ылайык даярдоо маселеси өтө актуалдуу милдеттердин бири болуп эсептелет. ЖОЖдо мугалимдерди жаңыча даярдоонун талаптары коом жана жалпы адам зат үчүн канчалык денгээлде зарыл экендигин азыркы илим, техника жана технология өнүккөн мезгилде билимдин

сапатына жетишүү, сапаттуу адистерди даярдап чыгаруу аркылуу мамлекеттик глобалдуу маселелерди чечүүгө болот. Коомдун интеллектуалдык күчү-мугалимдер. Ошондуктан билим берүүнү модернизациялоонун талаптарына шайкеш келген окутуу процессин уюштуруу, жаңы мектепке жаңы мугалимдерди даярдоо маселеси учурдун талабы.

Билим берүүнү модернизациялоо процессинде төмөнкүлөрдү баса белгилеп кетүүгө болот:

- мугалимдик кесиптин приоритетинин коомдук, илимий мүнөзүнө көңүл буруу;

- мугалим жаш адистерди илимий жана глобалдашуу мезгилине ылайыкташууга тарбиялоо;

- ЖОЖдордо окутуу процессине гана басым жасабастан, студенттерди инсандык, жалпы адамзаттык баалуулуктарга тарбиялоо;

- студенттердин билимин интеграциялоого, алардын компетенттүүлүгүн калыптандырууга өзгөчө көңүл буруу;

- жаш адистерди көп маданияттуу, көп улуттуу шартка ылайыкташып иштөө жөндөмдүүлүгүнө ээ кылуу;

- ЖОЖдор мектептер менен биргеликте иш чараларды өткөрүү аркылуу жакындашуусу.

- студенттерди өз билимин өркүндөтүүгө, өзүн-өзү тарбиялоого жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө шарт түзүү.

- илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүгө үйрөтүү маселелерине көңүл буруу зарыл.

Эртеңки мугалим адистерди сапаттуу даярдоо – жогорку билим берүүнү модернизациялоонун өзөгү болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар:

1. Высшее образование. № 10 2010г стр-2.
2. Высшее образование. № 3 2015 стр-12.
3. Габдуллин Г.Г. Новая парадигма педагогического образования. Высшее образование сегодня № 3 2011 г.
4. Высшее образование. № 1-2015г стр-55.
5. Дидактика и методика высшего профессионального образования. Москва, Спутник 2012 г.
6. Формирование у студентов исследовательских навыков высшее образование сегодня № 5 .2014 г.
7. «Кут билим» газетасы № 32 2015-жыл.

Рецензент: к.п.н., доцент Абдывасиева З.